GENDER YONDASHUV ORQALI YUQORI SINF O‘QUVCHILARINING IJTIMOIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI

Jumayeva Baxtila, FarDu tadqiqotchisi

Annotatsiya Ushbu tezisda umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining yuqori sinf o‘quvchilarida gender yondashuvi asosida ijtimoiy faollikni rivojlantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqotda o‘g‘il va qiz bolalarning psixofiziologik va ijtimoiy xususiyatlarini hisobga olgan holda gender stereotiplarini yengib o‘tish hamda ularning ijtimoiy tashabbuskorligini oshirishga yo‘naltirilgan innovatsion pedagogik usullar (PBL, teskari rolli debatlar, inklyuziv mentorlik, kiber-xakatonlar) samaradorligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: gender yondashuvi, ijtimoiy faollik, yuqori sinf o‘quvchilari, innovatsion usullar, gender stereotiplari, yetakchilik, loyihaga asoslangan ta’lim (PBL).

Zamonaviy sivilizatsiya va axborot jamiyati sharoitida ta’lim tizimining asosiy vazifasi nafaqat o‘quvchilarga fundamental akademik bilimlarni yetkazish, balki ularni murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimiga moslashtirish, fuqarolik mas’uliyati hamda faol ijtimoiy pozitsiyasini shakllantirishdan iboratdir. Ayniqsa, umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining yuqori sinf (9–11-sinf) o‘quvchilari (14–17 yosh) o‘smirlikdan ilk o‘spirinlik bosqichiga o‘tish davrini boshdan kechirayotganliklari sababli ularda ijtimoiy o‘z-o‘zini belgilash (*self-determination*), qadriyatlar tizimining shakllanishi, yetakchilik, strategik fikrlash va jamoaviy ko‘nikmalar jadal suratlar bilan rivojlanadi. Ushbu bosqichda namoyon bo‘ladigan ijtimoiy faollik o‘quvchilarning kelajakdagi kasbiy va ijtimoiy motivlari poydevorini tashkil etadi.

O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi va "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida"gi Qonunlari (O‘RQ-562-son) ta’lim-tarbiya jarayonida gender tengligini ta’minlash, jinsga ko‘ra bilvosita kamsitishlarning oldini olish hamda yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishni ustuvor vazifa qilib belgilaydi. Shuningdek, BMTning Barqaror Rivojlanish Maqsadlari (BRM) doirasidagi sifatli ta’lim (4-maqsad) hamda gender tengligi (5-maqsad) mezonlari ham ta’lim tizimiga gender-sezgir yondashuvlarni joriy etishni taqzo etmoqda. Shunga

qaramay, an’anaviy ta’lim amaliyotida o‘g‘il va qiz bolalarning ijtimoiy faolligini oshirishda ularning gender xususiyatlari va o‘ziga xos ehtiyojlari yetarlicha hisobga olinmaydi. O‘quv-tarbiya jarayonida bilvosita gender stereotiplarining saqlanib qolishi ushbu yo‘nalishda zamonaviy va innovatsion pedagogik usullarni ishlab chiqish hamda amaliyotga tatbiq etish zaruratini keltirib chiqarmoqda.

Tadqiqotning asosiy maqsadi - yuqori sinf o‘quvchilarining ijtimoiy faolligini oshirishda gender yondashuvining nazariy-metodologik va psixologik-pedagogik asoslarini ochib berish va ushbu jarayonni samarali tashkil etishga qaratilgan innovatsion pedagogik usullar majmuasini modellashtirish hamda ularning samaradorligini asoslashdan iborat.

Tadqiqot jarayonida kompleks metodologik yondashuvdan foydalanildi. Jumladan, qiyosiy-pedagogik va kontent-tahlil usuli orqali gender pedagogikasi va ta’limda gender yondashuviga oid ilmiy adabiyotlar hamda normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganildi; anketalash va so‘rovnoma usullari yordamida yuqori sinf o‘quvchilarining ijtimoiy faollik darajasi, motivatsion yo‘nalganligi va gender rollariga bo‘lgan munosabati baholandi; pedagogik kuzatuv va modellashtirish usullari orqali esa gender yondashuviga asoslangan innovatsion usullarning amaliy struktura va mexanizmlari ishlab chiqildi.

O‘g‘il va qiz bolalarning psixofiziologik rivojlanish hamda ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o‘rganish shuni ko‘rsatdiki, an’anaviy ta’lim muhitida o‘g‘il bolalarga asosan tashkilotchilik, rahbarlik va strategik qarorlar qabul qilish topshirilsa, qiz bolalarga ko‘proq ijrochilik, kassa hamda estetik-bezatish vazifalari yuklatiladi. Bunday sun’iy va an’anaviy chegaralanish o‘g‘il bolalarda empatiya, xamkorlik va ijtimoiy-gumanitar faollikning, qiz bolalarda esa texnik, raqamli, kiber-ijtimoiy va strategik yetakchilik salohiyatining yetarlicha yuzaga chiqmasligiga olib keladi. Gender yondashuvi esa ushbu an’anaviy va stereotipik cheklovlarni bartaraf etib, har ikkala jins vakillariga teng, universal va erkin ijtimoiy imkoniyatlar muhitini yaratadi. Ushbu muammoni hal etish hamda yuqori sinf o‘quvchilarining ijtimoiy faolligini oshirish uchun quyidagi innovatsion pedagogik usullarni ta’lim-tarbiya va sinfdan tashqari faoliyat jarayoniga tizimli joriy etish taklif etiladi:

Gender-moslashuvchan loyihaga asoslangan ta’lim (PBL — Project-Based Learning):

Aralash (o‘g‘il va qiz bolalardan iborat) jamoalarda dolzarb ijtimoiy-ekologik hamda ma’rifiy loyihalarni amalga oshirishda boshqaruv va ijrochilik rollarini (loyiha menejeri, tahlilchi, kontent-menedjer, dizayner) o‘g‘il va qizlar o‘rtasida bosqichma-bosqich almashtirib borish (*rollar rotatsiyasi*). Bu har bir o‘quvchiga ham yetakchi, ham jamoa a’zosi sifatida o‘zini sinab ko‘rish imkonini beradi.

Teskari rolli simulyatsiya va gender-debatlar: Ijtimoiy muammolar muhokamasida "teskari rol" usulini qo‘llash. Bunda o‘g‘il bolalarga ijtimoiy himoya, xayriya va insonparvarlik loyihalari taqdimotini, qiz bolalarga esa muhandislik, kiberxavfsizlik hamda strategik xavfsizlik konsepsiyalarini himoya qilish vazifasi topshiriladi. Bu usul o‘quvchilarda empatik fikrlash va qarama-qarshi tomon nuqtai nazarini chuqur anglash ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Inklyuziv Mentorship (Ustoz-shogird) va "Role Model" tizimi: Jamiyatda va turli sohalarda an’anaviy stereotiplarni sindirgan muvaffaqiyatli mutaxassislar (masalan, IT va muhandislik sohasidagi yetakchi ayollar, ijtimoiy-pedagogik va ko‘ngillilik harakatlaridagi faol erkaklar) bilan doimiy uchrashuvlar, mahorat darslari va treninglar tashkil etish orqali o‘quvchilarda kasbiy hamda ijtimoiy erkinlikni shakllantirish.

Kiber-ijtimoiy loyihalar va "Social Hackathon"lar: O‘quvchilarni gender muvozanatiga ega guruhlarga biriktirib, maktab va jamiyatdagi ijtimoiy muammolarga (bullingning oldini olish, ekologik madaniyat, ijtimoiy so‘rovnoma botlarini yaratish va h.k.) 24-48 soat ichida raqamli hamda ijtimoiy yechimlar yaratish musobaqalarini yo‘lga qo‘yish.

Yuqori sinf o‘quvchilarining ijtimoiy faolligini rivojlantirishda gender yondashuvini qo‘llash an’anaviy stereotiplarni bartaraf etib, har bir o‘quvchining shaxsiy va yetakchilik salohiyatini to‘liq namoyon etishga imkon beradi. Taklif etilgan innovatsion usullar o‘quvchilarda ijtimoiy moslashuvchanlik, o‘zaro hurmat, tenglik qadriyatlari hamda mas’uliyatli fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida"gi Qonuni. O‘RQ-562-son. – Toshkent, 2019-yil 2-sentyabr.
2. Abdullayeva Sh.A., va b. Gender pedagogikasi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2018. – 180 b.
3. Kon I.S. Psixologiya yunoşeskogo vozrasta. – M.: Prosveщenie, 2005. – 175 s.
4. Mustafina E.Sh. Образование и гендер: инновационные подходы в воспитании молодежи. // Pedagogika va psixologiya masalalari, №2, 2021. – B. 45–52.